

Viața românească în Bucovina

— Limbă românească —

Spun pentru cine mă va înțelege că dacă vezi aievea, cum un popor întreg lunecă din clipă în clipă tot mai mult pe clina de de-asupra abizului¹⁾, din care nu mai e mintuire, atunci ar fi o crimă să mai calculezi cu *ne'ndurații ochi de ghiață* și să știi adevărul istoric în întunec.

Soartea a voit să-mi încep cariera preotească în comuna ruteană Toporăuț lângă frontiera Basarabiei (prefectura Cernăuț), unde m'am transferat în toamna anului 1878. Unchiul meu, răposatul arhiepiscop și mitropolit Silvestru Morariu, imi spusese încă înainte că mai jumătate din locuitorii Toporăuțului trebuie să fie Români, fiind că pe timpul, cînd el era protoprezviter al Cernăuțului, mai toți Toporăuțenii știau românește, epitropii bisericești erau toți români și în biserică sînt numai cărți românești. Ce decepțiune însă, cînd am trebuit să constat la starea locului, că în acea comună frumoasă cu aproape 5000 de suflete știau românește numai învățătorul Mihail Gramatovici cu soția sa și copiii săi, cantorul bisericei Nedelcu cu soția sa și cu patru copii ai lor, alt cantor bisericesc bătrîn Toderică Mitrofanovici cu soția sa și cu fiii lor Agripina și Dionizie, economii Manoli și Anton Cozub cu soțiile lor (copiii ne mai știind românește), economul Neculai Popovici și soția unui George Ilașciuc care era din comuna românească Mahala, apoi slab românește vorbeau secretarul comunal Mihail Vlad, o moașă nemțoaică Schneider și încă vr'o cițiva, de al căror nume nu-mi aduc aminte. În fața aserțiunii de mai nainte a unchiului meu

1). În primarticolul intitulat „Discursul d-lui P. P. Carp și noi” din „Gazeta Bucovinei”, No. 20 a. e., citim: „Ceea ce sîntem în drept a aștepta dela frații noștri, lie ei unde vor fi, este ca cel puțin să urmărească cu duioșie procesul descompunerii noastre accelerate, să nu-și închida ochii în fața durăroasei tragedii, ce mine-poimîne se va încheia pe aceste locuri slînte pentru Romîni, și cel puțin o lacrimă să mai verse pentru noi—in locul unei ironii”.

Ironia zace în discursul rostit de dl. Carp la întrunirea conservatorilor junimiști din Lunea Rusaliilor în sala Băilor Eforiei din București, discurs reprodus în numitul primarticol precum urmează :

fiecare își poate închipui, ce urgii au trebuit să se reverse asupra Toporăuțului, ca să se poată schimba raportul limbistic al locuitorilor săi atât de radical numai într'un timp scurt de cam 20 de ani. Despre semnele acelei urgii dau aici trei dovezi :

Murind primul meu paroh Kalinowski în 1880 și fiind eu designat, ca cooperador, să fiu singurul păstor sufletesc interimar al Toporăuțului sub privigherea învecinatului paroh Teodor Tarnavski din Rarancea, într'o zi vine la mine un om ca să-i înmorminteze un copil. Întrebându-l cum se cheamă, el îmi răspunde *Mac!* Il caut în conscripție, dar aflu numai conumele *Makow*. Il întreb deci iarăși pe om : poate te cheamă *Makow*, nu *Mac?*—Ba, îmi răspunde el, porecla mea e *Mac!* Il mai întreb, cum se cheamă soția sa și copiii săi și răspunzându-mi, văd că spusele lui consună întocmai cu cele scrise în conscripție la numele familiar *Macow*. Atunci din nou îl întreb : Cum mi-ai putea d-ta dovedi că te cheamă *Mac?* Omul îmi spune că a fost catană și are *obșit* (certificat de dimisie din armată) pe numele *Mac*. M'am dus deci la înmormintare și am citit cu ochii mei în *obșitul* acela cuvântul scris cu litere mașcate **Mack**, iar după ce m'am reîntors acasă, am șters cu negreală codița «*ow*» pretutindeni, unde ea provenia în cărțile matriculare, privind certificatul militar amintit drept document de cea mai deplină vrednicie de credință.

Tot în acel timp al sedisvacanței de paroh l'am cununat

„Mă nit, domnii mei, în jurul meu, trec granița spre Bucovina : sale curate, oameni sănătoși, chipași, expresiunea adevăratului Român, cum am învățat a-l cunoaște și a-l iubi în poeziile lui Alexandri, dar' cum începem a nu-l mai găsi în cimpurile noastre acuma. Are el mai mult pământ de cit la noi? Nu. *Dar are administrațiune*; administrațiunea cere ca să se facă poliție serioasă la sale, cere și nu numai că cere, dar și *obține* realizarea cererii sale, ca poliția sanitară să fie aspră și nu ca două-trei mueri să poată distruge un sat întreg în timp de 10—15 ani (Aplauze). Administrațiunea se uită la locuințe și cînd vede un bordeiu prost, cheamă pe proprietar și îi zice : D-le, ai să-mi distrugi bordeiul acela, căci casele nu se pot face la țară, decît în cutari condițiuni, căci în condițiuni neigienice, cum e acest bordeiu, eu în numele administrațiunii nu te pot tolera. Administrațiunea se uită la preot și supraveghează dacă el stă în contact zilnic cu țaranul, dacă el își împlinește datoria de conducător moral. Așa e în Bucovina și Transilvania. Și cînd se găsește că preotul nu stă în contact zilnic cu țaranul, că el nu-i dă povețe nici de muncă, nici de morală, atunci azel preot e scos din serviciul lui... (Aplauze)“.

Citatul primarticol încheie așa :

„S'a deschis expoziția universală și noi ne-am prezentat în elegantul pavilion, ce ni s'a pus la dispoziție, în haina cea mai aleasă ce-o avem. În costumul cel mai frumos sărbătorec, și lumea rominească de pretutindeni o să rămie încîntată de priveliștea neamului rominesc din Bucovina, pastelurile lui Vasile Alexandri vor della maiestos și impunător prin mințile frașilor noștri, cari ne cunosc numai din auzite, iar noi cu trista realitate rămînem și mai departe în mizeria generală în care am ajuns, bucurîndu-ne de progresul altora și întristat rămîind sufletul nostru pînă la moarte, văzînd cu ochii cit de cumplit înaintează cutropirea („noastră” trebuia să zică încă autorul) din toate părțile“.

Nu cred să fie vre-un Român sincer bucovinean, care să nu iscălească cuprinsul citatului primarticol cu amîndouă minile.

pe un anume *Cojocariu* din Jucica, care s'a stabilit in Toporăuț, și l'am scris in cărțile matriculare conform cu certificatul său de botez adus din comuna sa, va să zică fără pic de gând de a schimonosi ceva, știind prea bine că schimbările arbitrare de nume sau conume in documente publice, ca numitele cărți, sint absolut interzise. N'a trecut însă mult timp după ocuparea postului vacant de paroh de fostul profesor de religie Grigorie Worobkiewicz de la școala reală gr. or. din Cernăuț, și m'am încredințat iarăși cu ochii mei că codița «ow» i s'a adaos lui *Mac* din nou in cărțile matriculare și conumele Jucicanului *Cojocariu*, celui cununat de mine, fu schimbat in rusescul *Kuschniriuk*. Istorisind odată procedura aceasta de slavizare cununatului meu Ioachim Patraș, fostul paroh din Dăvideni și actualul paroh și protoprezviter al Storojinețului din Banila-moldovenească, el ni-a spus că tot așa s'au prefăcut numele familiare ale economilor *Prisacariu* și *Olariu* din Dăvideni in *Paschischnek* și *Hanczeariuk*, pe cind in acea comună era paroh fostul profesor de cîntare Izidor Worobkiewicz, fratele lui Grigorie. Despre acestea slavizări de nume am scris in jurnalul bucovinean «*Revista politică*», anul II pag. 4 și in cartea mea «*Culturhistorische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bucovina, Resicza. Wien 1888—1891*», pag. 8.

In sfirșit am constatat după un pomelnic vechiu al economului *Petru Morariu* din Toporăuț, că numele familiar al acestui om a fost schimonosit intăi in *Melnék* și mai pe urmă, ca in batjocură, in *Sucholotozki (Lătoc uscat)*¹⁾.

Mi se umplea inima de durere și de amărăciune, cind vedeam tipul cel frumos rominesc al Toporăuțenilor instrăinați de limba lor strămoșască, cind vedeam firea lor blindă, portul lor rominesc și datinele rominești, ori cind bunăoară la botez unul sau altul începea a zice, in loc de «*Viruiu*», «*Cred intru unul Dumnezeu*»... de la început pînă la fine, și dacă-l întrebam «*pricepi ce ai zis?*», el îmi răspundea că nimic nu pricepe, dar așa l'au învățat părinții săi.

Ast-fel într'un răstimp de peste 7 ani, dela 1878—1886, cind m'am strămutat, ca cooperator, la biserica sf. Paraschiva din Cernăuț, am avut destul prilej de a cunoaște că pe ruinele limbei noastre slavismul se lățește in mod îngrozitor. Și in Cernăuț, centrul, din care ar fi trebuit să se răspîndiască razele luminii asupra tuturor părților romine ale țării, era pentru noi in 1886 *tabula rasa*. Toate celelalte neamuri conlocuitoare cu noi, Rutenii, Jidovii, Nemții, Polonii își aveau pe atunci organele lor de publicitate, numai Rominii băștinași se

1). Autorul socoate, că cele susținute de dl. Aurel Onciul in „Privitorul“ sint greșite și ar fi „minind apa pe moara viitorilor istoricii slavi“.

Dl. A. Onciul ne-a trimis însă un articol, care va apărea in No. 7 al „V. R.“, și din care cetitorii vor vedea că nu se pot contrazice datele statistice și că ele, de altfel, se pot foarte bine impaca cu observațiile părintelui C. Morariu.

multămiau cu călindarul editat din an în an de Societatea pentru cultura și literatura romină în Bucovina.

Spre norocirea noastră, cîțiva bărbați inimoși din Suceava au început a tipări în acelaș an (1886) organul «*Revista politică*», în care eu publicam toate știrile relativ la prigonirea limbii noastre, știri luate de unde mi se da ocazia a le auzi, așa știrea despre măgarul directorului Theil de la școala capitală normală din Suceava, auzită dela tatăl meu și dela răposatul călugăr Manasi Nastasi dela biserica catedrală din Cernăuț; știrea despre Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz auzită dela protoprezviterul și parohul meu Olinschi; știrea despre Gorzecki, auzită dela cumnatul meu Samuil Petrescu, știrea despre «*curcamul cu carta poștală*» din primarticolul No. 19 ex 1889 auzită dela colegul meu, parohul Mihail Tarnavski; știrea despre școala din Volcineț auzită dela profesorul Grigorie Halip, știrea despre școala din Slobozia-Rarancei auzită de la, cantorul bisericesc Elisei Medvighi din Toporăuț, știrea despre incidentul de pe piața finului din Cernăuț auzită dela cantorul bisericeii sf. Paraschiva Mihai Beuca-Costinean, știrea despre un învățător rus cu fiul său de la Gimnaziul din Cernăuț etc... Citeva dintre știrile acestea sînt concentrate, după cum vom vedea mai la vale în o aspră filipică, care la timpul său a produs mare zvon. În No. 6 și 7 ale «*Revistei*»... din 1889 am publicat două corespondențe sub titlul «*Limba rominească în Bucovina*». Iată ce ziceam în No. 6:

«*Avem în multe sate de ale noastre țărani romini, cari aflindu-se în contact zilnic cu conlocuitorii lor de alte nații, vorbesc în mai multe limbi. Întrebăm însă: Știu țărani aceia, ce importanță are limba lor? Li cunosc ei prețul? Pot ei să-i facă pe străini să li-o respecteze?... La anul viitor comisari împărătești iar au să meargă prin cele sate și au să facă o nouă conscriere a poporului din Bucovina, se înțelege că tot după parola: Umgangssprache (limba de comunicație). Bădă Ion din nou va fi chemat înaintea d-lui comisar și va fi întrebă: Cum? în care limbă? doară rominește? Sau poate... nu știm? Da, bădă Ion e Român, dar la catastih se va lepăda de omul cel vechiu. A cui va fi vina? Cine din conducătorii firești ai țăranelui nostru și-a dat pînă acum silință de a face pe această blindă oaie să priceapă și adinc să simțiască *prețul limbii sale*, pentru care astăzi se zbuiciumă toate popoarele din lume? Și dacă și-a dat cineva silință, cari sînt rezultatele? Am dori să le cunoaștem pe calea publicității, ca să știm din procedura unuia sau altuia, ce mijloace am avea să întrebuițăm cu toții. Ni se pare însă că puține rezultate va avea de înregistrat «*Revista*»... și ea trebuie să înregistreze, căci în punctul acesta astăzi am ajuns la «*aut... aut...*»*

Filipica amintită am publicat-o în «*Revista politică*» No. 20 și 21 din 1889. Citind'o, ca manuscript, înaintea amicilor mei Dimitrie Socolean și Grigorie Halip, ei mi-au dat cîte 5 fl., și m'au sfătuit să colectez mai departe suma de vre-o 30 fl., cu care din «*Revista*» s'o extrag separat în 1200 exemplare și s'o

împărtășesc gratuit între poporul dela țară. Așa am și făcut. După ce a apărut în «Revista»..., juristul Victor Iliuț mi-a spus că prezidentul țării Pino l-a însărcinat pe consilierul guvernial, baron Stircea, să-i traducă Filipica în nemțește și Stircea a dat-o lui Iliuț de a tradus-o. Tribuna din Sibiu și-a făcut după dinsa două articole de fond, gazeta Transilvaniei și Călindarul poporului bucovinean au reprodus-o întreagă, așa că, după cum mi-a spus amicul meu Dimitrie Bucevschi, ea să fi ajuns la un tiragiu de vr'o 7000 exemplare. În grădina hotelului Weiss din Cernăuț pare că văd și acuma, cum într'o sără membrii societății academice «Junimea» fantazau numai de odorul limbei noastre. Unchiul meu Silvestru s'a exprimat înaintea ginerelui său, păr. arhiprezviter Artemie Berariu și în prezența mea, că în locul lui acuma eu m'am apucat să scriu apologii. În broșura *„Die Slavisierung der Bukowina im XIX. Jahrhundert... von einem bukowiner Rumänen* (Dr. Constantin baron de Hurmuzachi), *Wien 1900*, cilim la pag. 16 relativ la primejdia rutenizării: «Comunicări foarte interesante despre aceasta (primejdie) se află în «Revista politică»—o foaie cu părere de rău apusă, care a apărut în Suceava (edată de Dr. Marei Lupu) și unica a înțeles bine pericolul totalei deznaționalizări ce amenință populațiunea noastră rurală și neobosit a veghiat asupra agitației rutene... Și dacă mai luăm în considerare că majoritatea capilor romini de partid din ziua de azi nu va să știe nimic de o apărare contra pericolului rutenizării, ba respinge chiar cu impaciență o astfel de presupunere, apoi mai că am crede că în această dispoziție a Românilor bucovineni e vorba de sufletul unui popor care moare voluntar». În special relativ la filipică citim în aceeași broșură nota de la pag. 19: «Cu părere de rău nu putem vorbi aici de întregul sistem școlar dușmănos Rominilor din deceniile de mai înainte. Chestia aceasta e tratată foarte detaliat în deja amintita «Revistă politică» (Suceava, anul IV, No. 20 și 21), unde se arată, în ce mod grosolan fură siliți școlarii să părăsiască limba rominească, respective să învețe limba slavă la școalele capitale din Cernăuț și Suceava, anume în anii 1834—1850 sub directorii Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz». Chiar mai dăunăzi zicea, «Gazeta Bucovinei» No. 17 într'o corespondență: *«Țaranul se rutenizează... și nimeni nu-și ridică glasul, nime nu încarcă a pune slavilă primejdiei»*. De aceea, ca scriere de actualitate perpetuă pentru țărănimea romină din Bucovina, dau aici întreg cuprinsul filipicei:

Cătră sătenii romini bucovineni.

Numărul Moldovenilor sau al Românilor din Bucovina se împuținează din zi în zi tot mai mult. Știți cu bună samă și voi, fraților săteni, că din zece în zece ani se trimit comisari împărătești prin satele țării noastre, ca să numere toate sufletele după limbile ce le vorbesc, și așa să se știe ciți locuitori are

Bucovina întreagă. Acuma ca să vedeți, cum să imputicează numărul nostru al Romînilor, iată aici o dovadă: În anul 1875 erau în Bucovina 221 mii de Romîni, 202 mii de Ruteni sau Ruși, 94 mii de Nemți cu Jidani la un loc și peste 13 mii locuitori de alte limbi, adică: Poleci, Unguri, Lipoveni și alții. Nu trecură mai mult de cit 5 ani, și la numărarea sufletelor din anul 1880 s'au aflat în Bucovina noastră 108 mii de Nemți cu Jidani la un loc, 239 mii de Ruteni, *numai 190 mii de Romîni și 29 mii locuitori de alte limbi. Adecă numai în 5 ani de zile limba rusească a întrecut-o pe cea romînească cu 68 mii de suflete, și încă și celelalte limbi au dat înainte și au sporit, iară limba romînească a dat tare înapoi, a scăzut cu 19 mii numai în 5 ani, lucru nemai auzit și nemai pomenit pînă acuma pe fața pămîntului.*

Primejdia pentru noi Romîni e nespus de mare. Noi sintem incunjuțați din toate părțile de limbi străine, cari se năpustesc asupra limbii noastre și a neamului nostru, silindu-se din răspuțeri să ni răpiască mai ales *dulcea, drăgălașa și scumpa noastră limbă romînească*. Și oare de ce caută străinii să ni răpiască limba? Pentrucă știu ei prea bine că de odată cu limba noi ni perdem toate drepturile, ni perdem chiar și viața. Iată, sătenilor romîni bucovineni, ce preț mare are astăzi limba pentru un popor! *Limba este viața unui popor. Cum își perde limba, îi perdet și el. Limba îi în ziua de azi comoară cea mai neprețuită, odorul cel mai scump al unui neam de oameni.*

Avem dovezi că limba noastră rominească este prigonită, batjocurită și urgisită de mulți străini din Bucovina. Avem dovezi că unii din acei străini numesc limba noastră *«limba țigănească»* iar limba rusască o numesc *«limba îngerească și limba raului»*, zicînd că numai acei oameni au să între în rai, cari vorbesc rusește. Și oare de ce iscodesc ei niște minciuni atît de nerușinate? Pentrucă vreu să-i bage cu de-a frica în gură limba rusască. Acești străini vreu adecă să se stingă neamul romînesc din Bucovina, iar neamul rusască să crească și să se întărească pe pielea Romînilor.

Veți vedea mai la vale, fraților săteni romîni, că acest plan diavolesc al străinilor se trage tare de lungă vreme, iar în ziua de azi el este atît de primejdios pentru noi, că numai decît sintem siliți să vă scriem scrisoarea aceasta, în care vrem să vă arătăm leagănul cel strălucit, din care se trage *limba romînească* și să vă lămurim asupra drepturilor împărătești, cari chizeșuiesc și ocrotesc întrebuițarea *limbii noastre* la noi în Bucovina.

Citiți dară, fraților, scrisoarea aceasta, citiți-o cu toată luarea aminte, citiți-o pe la clăci și pe la șezători, citiți-o Dumineca și sârbătoarea pe la strînsuri de oameni, ca să știie tot satul învățăturile ei cele bune și folositoare, și toți Romîni la un loc precum și fiecare îndeosebi să prindă la minte, la virtute creștinească și romînească, toți să se treziască din somnul

morții de pina acuma și să nu-și mai lese călcat în picioare
odorul cel scump al limbii românești.

Știm noi că limba românească v'a fost dragă totdeauna și
 vi-i dragă și acuma, dar ca s'o îndrăgiți și mai tare, trebuie să
 știți o istorie, anume

Istoria limbii românești.

În Europa, adecă în partea lumii, în care trăim și noi,
 este o țară cu numele *Italia* și în țara aceea se află cetatea
Roma. Cu 753 de ani înainte de Hristos locuia în *Roma* un
 popor care se numia *Romanii*. Luați bine samă: „*Romanii*” se
 numia poporul acela, iar nu „*Românii*”.

Romanii aveau multe virtuți, dară virtutea lor cea mai
 de căpitenie era *curajul*, adecă o tărie de suflet și de inimă,
 cum n'a mai avut alt popor de pe lume. Pe cind femeile Ro-
 manilor ședeau acasă, grijind de tors, de țesut, de gospodărie
 și mai ales de creșterea copiilor, bărbații și feciorii lor erau
 duși tot la bătălie. Ei se războiau necontenit cu popoarele ve-
 cine, ca să facă rinduală între dinsele, și aveau norocul de a
 învinge totdeauna. În chipul acesta au învins Romanii pe toate
 popoarele dimprejurul lor și s'au făcut stăpîni peste toată Ita-
 lia. Dar ei nu s'au mulțămît numai cu atita. Pe lingă Italia au
 început să cuceriască și alte țări și nu numai din Europa, ci
 și din alte părți ale pămîntului, anume din Africa și din Asia.

Și ca să nu lungim vorba, vă spunem pe scurt că în răs-
 timp de 870 de ani *Romanii* și-au supus toată lumea, cită era
 cunoscută pe atunci. Împărăția lor cuprindea 120 milioane de
 oameni și era așa de mare, cum n'a mai fost și nu mai este
 altă împărăție de cind e lumea. *Romanii* au fost dară un popor
 fără pereche pe pămînt, *pentrucă numai ei singuri au domnit
 peste toată lumea, numai ei au fost domnitorii lumii.*

Unul din cei mai mari împărați ai *Romanilor* a fost
Traian, care a domnit dela anul 98 până la 117 după Hristos.
 În țările, unde locuiesc astăzi Ungurii și Romînii, adecă în țara
 ungurească, în Ardeal, în Banat, în Bucovina, în România și în
 Basarabia, locuia pe timpul împăratului Traian poporul Daci-
 lor și țara lor se numia Dacia. Dacii erau un popor tare neas-
 timpărat, și de aceea Traian s'a hotărît să-i stingă de pe fața
 pămîntului. Acest plan l'a implinit *Marele împărat* în 4 ani de
 zile așa de bine, încît Dacii fură mai că cu totuștiripiți și Dacia
 cea pustie de oameni fu prefăcută în anul 106 după Hristos
 în *țară romană*. Traian a adus apoi în Dacia cea pustie *mul-
 țime nemărginită de oameni* din Italia și din alte țări ale îm-
 părației sale, va să zică a împoporat Dacia cu *Romanii*.

V'am spus că Dacia cuprindea țările din ziua de azi:
 Ungaria, Ardealul, Banatul, Bucovina, România și Basarabia.
 Acum luați tare bine sama: Traian a adus în aceste țări
mulțime nemărginită de Romani ca să locuiască într'insele și
 să le stăpînească. *Dela acei Romani aduși încoace de Traian
 ne tragem noi Romînii din ziua de azi. Însemnați-vă bine,
 fraților săteni, că noi Romînii nu sîntem niște lepădături ori*

niște venetici sosiți de eri ori de alallăeri în scumpa noastră țară Bucovina, ci sintem aice de 1800 de ani, sintem cei mai vechi locuitori ai acestui pământ. Strămoșii noștri sînt falnicul popor al Romanilor, noi ne tragem d' la domnitorii de odinioară ai lumii, leagănul nostru este țara Italiei cu vecinica și strălucita ei cetate Roma.

Limba strămoșilor noștri romani, adecă limba latinească era cea mai frumoasă de pe lume, ea se învață încă și azi prin școalele din toate împărățiile pămîntului. *Dela limba latinească se trage și limba noastră romînească. Și ca să vedeți, cum de bine samîină limba noastră cu limba latinească, iață aice citeva dovezi: Apa o numiau strămoșii noștri romani acva, fereastră o numiau fenestra. vitelului îi ziceau vitellus, porcului îi ziceau porcus, capului îi ziceau căput și așa mai departe. Mai că toate cuvintele limbei romînești se trag din limba latinească și nu e dară lucru de mirare, dacă am citit odată în o gazetă, că venind oarecînd un domn englez, care știa vorbi latinește, la Galați, și dîndu-se la vorbă cu un țaran romîn, domnul acela, deși nu știa limba romînească, el tot îl pricepea pe țaranul romîn după limba latinească.*

Dar nu numai limba, ci noi Romîinii am moștenit dela strămoșii noștri romani și *marea virtute a vitejiei* în războaie precum și multe credințe și datine.

Pline sint cărțile împărăției prea bunului și prea luminatului nostru împărat de laude pentru vitejii ostași romîni din Bucovina, din Ardeal și din Banat. Ori unde i-a chemat steagul împărătesc, în Italia la Solferino, în Boemia la Kenigret, în Ardeal la anul 1848 subt căpitanul Iancu împotriva răzvrătiților Unguri, în Bosnia subt comanda generalului Filipovici împotriva Turcilor, pretutindeni ostașii romîni din împărăția Austriei au arătat că sint urmași vrednici ai *Cuceritorilor lumii*, că pentru scumpa lor țară și *iubitul lor împărat* cu drag se duc să-și verse sîngele pe cîmpurile de luptă.

Dintre datinele moștenite dela străbunii noștri romani vă înșirăm aice numai cite-va: Cum umblă băeții noștri de Crăciun și la anul nou cu colinda și cu uratul, tocmai așa umblau și băeții strămoșilor noștri, colindînd pe la casele din Roma. Cum aruncă Romîinii din ziua de azi bani în groapa mortului, așa făceau și Romanii. Cum pun romincele noastre subț cloște ouă fără perechie și a treia zi le cearcă în zarea luminei și în apă, ca să vadă cari sint bune de clocit și cari nu, chiar așa făceau și femeile Romanilor. Și sint încă alte multe credințe și datini păstrate de poporul romîn, cari toate le-au moștenit dela poporul domnitor al lumii, dela strămoșii Romani.

Știți însă și voi, fraților săteni, că nici o mărire lumească nu ține vecinic, ci odată tot trebuie să vie o vreme, cînd orice mărire, orice strălucire trece ca roua ori se stinge ca fumul. Așa a trebuit să treacă și să se stingă și mărirea strămoșilor noștri romani. Pe la anul 375 după Hristos incepură adecă a năvăli din Asia prin țara moscăcească de astăzi multe popoare

sălbatece și cu totul necunoșcute până atunci, curgînd ca un potop asupra împărăției celei mari a Romanilor. Țările românești din ziua de azi au fost cele dintâi, cari au întîmpinat acel potop de oameni sălbateci. Strămoșii noștri din Dacia se luptau cu multă bărbăție împotriva lor, iară cînd puterile nu mai ajungeau, atunci își căutau mîntuirea prin crăpăturile și văgăunele munților Carpați, se ascundeau pe unde era mai îndămină și așteptau până-ce potopul se mai strecura. Popoarele cele sălbatece atîta au năvălit asupra împărăției romane, pînă ce au mîntuit o de zile. Ele au cuprins pămîntul domnitorilor lumii, dară pe *poporul roman* tot nu l'au putut stînge. Căci precum ies din o trupină bătrînă și veche mlădițe nouă, așa au răsărit și din trupul cel vechiu al Romanilor alte popoare tinere, cari trăiesc și astăzi, anume: Franțuzii, Italienii, Spaniolii, Portughezii și noi Romîni.

*Iată Romînilor săteni, noi avem mulți frați pe lume, că doară frați ni sînt Franțuzii, Italienii, Spaniolii și Portughezii pentrucă se trag de la același popor, de la care ne tragem și noi, adică de la vechii Romani, domnitorii lumii!! Limbele acestor frați ai noștri samănă și ele cu limba noastră, de carece copiii acelorăși părinți numai decît trebuie să samene între olaltă și după limbă. Asta o recunoaște și lumea de azi și de aceea numește ea limbele Franțuzilor, Italienilor, Spaniolilor, Portughezilor și limba noastră romînească **limbi romanice**, adică limbi cari s'au născut din limba **vechilor Romani**.*

Potopul popoarelor celor selbatece a ținut mai că o mie de ani. El a înghițit tot ce i sta în cale, iară asupra *poporului nostru romîn* a trecut ca peste niște stînci neclătite de munte. *Apa potopului s'a dus, iar stîncele au rămas*. Adecă strașnică tărie de viață mai au Romîni, dacă au scăpat ei teferi prin o mie de ani de chinuri și suferințe nemaî auzite și astăzi sînt un popor de peste 12 milioane de suflete, un popor cunoscut și laudat de toată lumea pentru rara sa vitejie și pentru strălucitele sale virtuți. Și oare cum de nu s'au stîns Romîni în potopul sălbaticilor? Prin ce fel de minune dumnezească și-au mîntuit ei viața? Minunea aceasta ni-o arată vestitul scriitor Bonfiniu care zice așa: *Romîni s'au luptat pe timpul năvălirii sălbaticilor mai mult pentru păstrarea **limbei**, decît pentru păstrarea vieții*.

Iată, fraților săteni, cît de bine au cunoscut strămoșii noștri *prețul cel nespus de mare al limbei!* Dacă s'ar fi lăsat ei de *limba romînească* și ar fi prins a vorbi în limbi străine, astăzi noi Romîni n'am mai fi pe lume, pentrucă ne-am fi închegat în popoare străine cari ar fi crescut și s'ar fi întărit pe pielea noastră, iară de numele nostru nici nu s'ar mai pomeni. Dacă ar fi părăsit strămoșii noștri *limba romînească* și-ar fi grăit ru-sește, noi am fi astăzi Ruși; dacă ar fi grăit grecește, am fi Greci; dacă ar fi grăit ungurește, am fi Unguri. Astfel poporul romîn, dacă și-ar fi ucis limba, și-ar fi ucis și viața și azi el n'ar mai trăi după voia sa și după placul său, ci ar fi silit

să joace așa, după cum i-ar cînta străinii, de cari s'ar fi lăsat să'l înghită.

După potopul sălbaticilor *limba romînească* a fost schingiuită mai cu samă de popoarele rusești, de Greci și de Unguri. Pofa acestor popoare străine, de înghiți *limba romînească*, este și în timpul de față foarte mare. Ungurii vreau în ruptul capului să-i prefacă pe Romîni din Ungaria, Ardeal și Banat în Unguri; Grecii vreau să-i prefacă pe Romîni din Macedonia și din Albania în Greci; Moscalii se silesc să-i prefacă pe Romîni din Basarabia în Moscali; Galițienii întrebuintează apucăturile cele mai nerușinate, ca să ne prefacă pe noi Romîni din Bucovina în mazuri ori în boici. Și, lucru ciudat, toți străinii aceștia caută în toate chipurile să zugrume *limba romînească*, pentru-că știu ei prea bine că numai așa își pot ajunge ținta. Ungurii au băgat *limba ungurească* în școalele romînești, în cancelariile tuturor diregătorilor, ei se silesc s'o bage și în bisericile romînești. Ungurii vreau, ca *copiii Romînilor*, învățînd în școală ungurește, să uite *limba romînească*, ei vreau ca *Romîni* să nu mai deie pe la diregătorii scrisori romînești și să nu mai audă *limbă romînească* prin bisericile lor. Și tot așa fac cu Romîni și Grecii și Moscalii. Dar nu se dau nici Romîni din acelea țări cu una cu două, ci se luptă și ei cu trup și cu suflet pentru drepturile și păstrarea limbei lor. Dumnezeu să li ajute, căci, Doamne, mare odor este în ziua de azi *limba romînească!*

Să vedem acuma, ce-a avut de pătimit *limba romînească* la noi în Bucovina.

Bucovina era odată o parte a Moldovei. La anul 1775 ea s'a adaos la împărăția *prea bunului și prea luminatului nostru împărat*, și în răstimp de 11 ani a fost cîrmuit de doi generali împărătești cari țineau în mare cinste *limba noastră*, orînduind să se întrebuinteze în școale, în biserici, în diregătorii și pretutindeni³⁾. Va să zică, bine ni-au mers nouă Romînilor bucovineni subt acei doi generali împărătești. Dară vai și amar ni-au mers mai pe urmă!

Dela anul 1786 țara noastră fu împreunată cu Galiția, ea veni sub stăpînirea Polecilor galițieni, cari au fost varga lui Dumnezeu pentru noi.

Locuitorii Bucovinei erau mai toți *Romîni*. Dară de asta Polecii n'au vrut să ție samă, ci cum au primit stăpînia asupra țării noastre, i-au scos afară pe învățătorii romîni din școale, i-au scos pe diregătorii romîni din diregătorii și în locul lor au băgat tot Poleci. *Limba romînească* se stîngea vîzînd cu ochii prin mulțime de sate de ale noastre, pentru-că întrînsele curgeau neconținut cete întregi de mazuri galițieni cari vorbiau cu Romîni numai rusește, așa încît țărani noștri din acelea sate, uitîndu-și *limba* cu totul, s'au făcut Ruși. Dară Polecii nu pri-

3) Vezi: Părți din Istoria Romînilor bucovineni, Cernăuț 1893, pag. 15—27.

goniau numai *limba rominească*, ci ei schimosiau pe polecie și numele rominești ale oamenilor noștri, făcând din Mitrofan *Mitrofanovici*, din Turcan *Turcanovici* și așa mai departe. Luați tare bine sama, fraților, că încă și astăzi sînt unii domni străini cari vă schimosesc numele rominești, voi însă să nu suferiți o batjocură ca aceasta. *Limba rominească*, pe timpul Polecilor, nu era suferită nicăiri, iar în școale era chinuită și batjocurită cu o sălbătăcie fără margini.

Ca să vedeți și voi, fraților, sălbătăcia aceea, iată vă dăm aice cîteva dovezi scoase din gazeta noastră «*Revista politică*» din Suceava care scrie așa: *Sînt încă unii bătrîni cari povestesc, că pe vremea directorului Theil de la școala capitală normală din Suceava școlarii romîni li era foarte aspru oprit de a vorbi între olaltă rominește. Și dacă totuși s'ntimpla că oarecare școlar romîn vorbea în limba sa, atunci i se anina de gît un măgar tăiat din hîrtie ori zugrăvit pe o tablă de lemn, de care era legată o ață. Școlarul romîn trebuia să poarte măgarul acela în decursul întregii săptămîni pînă Sîmbătă. Sîmbăta se chemau apoi școlarii din toate clasele la un loc și toți aveau dreptul de a scripi asupra păcătoșilor Romîni cu magarii la gît. Adecă pentru vorba rominească copiii romîni erau pe atuncia rușinați și scoiți de alți copii străini.*

Dar și mai chinuită era limba rominească între anii 1834 și 1850 sub învățatorii polei de la școala normală din Cernăuț, anume: Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz, căci iată ce scrie despre dînsii «*Revista politică*»: «*Învățătorii numiți alegeau dintre băieții fiecărei clase mai mulți cenzori, pe cari anume îi puneau să iaie sama, cari școlari vor vorbi rominește. Cenzorii aceia erau de două feluri, cenzori mai mari și cenzori mai mici. Fiecare laiu din clasă avea cite un cenzor mai mare și unul mai mic, și toți cenzorii fără dăosebire, aveau cite o tăbliță de lemn, pe care era scris nemțește cuvîntul «**Sămn pentru limbă**». Tăblița aceea era ciuma limbei rominești. Cum auzea un cenzor că oarecare școlar romîn vorbea rominește, pe loc îi da ciuma în mînă, și bielul băiet o primea cu lacrimi în ochi, căci trebuia s'o primească. Dar' ca să scape de urmările ciunii, băietul pîndea să audă vorbă rominească între alți școlari romîni și astfel da ciuma în mîna altuia.*

«*Adunîndu-se adoua zi școlarii prin clasele lor, s'ntelege că ciumele trebuiau să se aște în mînile unor copii romîni și ele trebuiau să fie toate, adecă să nu lipsească nici una. Acuma cenzorii strigau: Dați tăblițele 'ncoace! Eșînd cei cu tăblițele din laiu, cenzorii li pîrunciau cu asprime: Cărați-vă la locul de rușine! Locu! acela era lîngă tabla școalei. Pe el se puneau în rînd școlarii romîni, ținînd tăblițele-ciume în mînile lor și plîngînd, pentrucă acuma aveau să fie pedepsiți.*

«*Intră poleacul învățător în clasă. Voi sînteti cei nepocăiți—le zice el celor de lîngă tablă--băiu 'ncoace! Acuma băieții erau întinși pe laiu, și sălbatecul învățător începea a li melița dosul, ca să le urce mîntea la cap.*

«Dar' bățul nu era medicină numai pentru zugrumarea limbei românești, ci el era întrebuițat ca buruiană de leac și pentru învățarea limbii leșesti».

«Scolărițelor romince le ziceau învățătorii poleci, cînd le auziau vorbind românește: Ar fi copile frumușele și de treabă, dar' fe.... mi-i greață, că vorbesc țigănește».

De acestea batjocuri ale Polecilor ne-a mintuit prea bu-mul și prea luminatul nostru împărat în anul 1849. Maiestatea Sa a despărțit adică Bucovina de Galiția pentru totdeauna, i-a dat țării noastre un guvern sau o cîrmuire deosebită în Cernăuț, și ca să nu mai fie prigonită și asuprită limba noastră românească, prea iubilul nostru împărat a mai dat o lege foarte bună și înțeleaptă, care este temelie împărăției Sale și de care trebuie să se fie toți supușii Austriei. Legea aceea a eșit în 21 Decembrie 1867 și se află în ea articolul 19 care zice așa: «Toate popoarele Austriei au asemenea drepturi și fiecare popor are dreptul nevătămăat de a-și apăra nația și limba și a griji de dinsele. Împărăția recunoaște că toate limbile unei țări sînt asemenea îndreptățite în școale, în dirigătorii și în viața de obște. În țările, în cari locuiesc mai multe popoare, școalele au să fie întocmite așa, ca fiecare popor, fără nici o silă, să capete mijloacele de lipsă pentru școlire în limba sa».

Legea asta împărătească are și astăzi putere, dară unii străini tot ni batjocuresc **limba**. Iată și dovezi din «Revista politică» care nu mai mult de cit anul trecut scria următoarele:

«O femeie din Roșă (lingă Cernăuț) vine la un preot din apropiere și grăiește cătră dînsul rusește. Preotul, judecînd'o după port, îi răspunde românește, dar femeia tot nu se lasă de limba rusească. Atunci se scoală un teolog, care era martor la vorba dintre femeie și preot și zice: D'apoi bine, leliță, și eu sînt din Roșă și te știu, pentrucă mi-ai fost vecină. Atunci nu știi vorbi rusește, cum de ți-ai uitat dară limba românească? Să trăiești, domnișorule, răspunse acuna femeia, și dacă mă cunoști, apoi ți-oi spune dreptatea: Vîndusem odată lapte la un domn din Cernăuț. Domnul acela mi-a ținut într'o zi o cazanie frumoașă și mi-a zis, că numai acela poate să aibă parte de rai și de împărăția cerului, care vorbește în casa sa limba lui Dumnezeu, adică limba rusească. Iară cîne vorbește limba țigănească, adică cea românească, acela va sta afară la poarta raiului ca cîinii, și Dumnezeu s'a feri de a'l lăsa în rai, cum ne ferim noi astăzi a-i lăsa pe țigani în ogrăzile noastre. De atunci mă feresc a vorbi în limba românească împreună cu soțul meu și cu copiii mei, și tot așa face și o vecină de ale mele!»

Vă 'ntreb acuma, fraților săteni, oare'n adevăr domn să fi fost acela care a vorbit cătră femeia din Roșă așa? Doamne ferește! El a fost o lepădătură nerușinată de venetic, un mișel și un ticălos fără părechie, un dușman de moarte al limbei românești și al neamului românesc. Și se vede că sînt încă mulți mișei de aceștia, căci iată, ce mai scrie «Revista politică»: «In

Moleghia, sat aproape de Cernăuț, locuiesc în deosebite coturi ale satului trei părți de Români, o parte de Ruteni și una de Nemți. Nu de mult se însurase un Român în colul Rutenilor. Românul acela merge într'o Duminecă la un preot tânăr și preotul îi zice: Da bine, bade Simioane, la vârul d-tale este azi paraslas, masă mare, cum de nu te-ai dus și d-ta la dinsul? Azi e doară Duminecă, ai fi avut destul timp să te duci!»

— «D'apoi, d-lé părinte, răspunde badea Simion, cine dintre noi Rușii s'ar înjosi să neargă la un Moldovan la masă. Altă ceva dacă m'ar fi poftit un Rus, la el mă duceam cu dragă inimă, căci la masa unui Rus și Dumnezeu șede, bea și mîncă cu plăcere, iar la un Moldovan nu!»

— Și cine ți-a spus d-tale aceasta?—întrebă tînărul preot, plin de mirare.—Cine să-mi spuie?... spusu-mi au ei mai mulți domni!»

Tot «Revista politică» scrie că la un părăstas în Boian un Român a grăit așa: *Odată vom fi cu toții Ruși și ferice de acela ce știe rusește, căci în rai se vorbește rusește, îngerii vorbesc rusește și Dumnezeu asemenea, și la vremea de apoi, cînd va veni Hristos să judece lumea, tot în limba rusească va vorbi. Cine i-au spus Românului vorbele acestea, el n'a voit să mărturisească.*

«Revista politică» mai scrie și acestea: *Un țaran român cumpără pe piața de rîmători din Cernăuț un mascur, se duce la scriitorul care dă țidulele și își cere țidula în limba romînească. Scriitorul se răstește la el, strigînd: ce nu grăiești rusește? Românul îi răspunde dirz: nu știu altă limbă, numai romînește!»*

Tot în Cernăuț, pe piața fîului, un Jidan vre se cumpere lemne dela un Român din Roșa. Vine un al treilea om și'l întreabă pe Român, de ce nu vorbește romînește? Acuma Jidanul răpede: Pentrucă în Bucovina nu-i erlat a vorbi romînește!»

«Un învățător dintr'un sat rusesc are un fiu la gimnaziul din Cernăuț, care învață religia în limba romînă. Parolul din acel sat cilește atestatul fîului și-i zice învățătorului să nu mai învețe fiul lui religia în limba romînească, căci Rutenii au să fie odată stăpîni în Bucovina».

«Din toate, cite le-ați auzit despre prigonirile ce le-au suferit limba romînească la noi în Bucovina, începînd de la anul 1786 până astăzi, v'ați incredințat cu bună samă și voi fraților săteni, că dușmanii limbii noastre au fost mai înainte Polecii, iar' acuma sînt unii domni din Galiția, cari după cum ați auzit—scornesc minciunile cele mai cornurate, ademenind pe țarării noștri să se lepede de limba romînească».

«Un Neamț foarte învățat, anume Hoffmann, a scris înainte de 50 de ani, că limba romînească este alîl de frumoasă și bogată, încît cu deosebire s'ar potrivi să fie vorbită de cel mai luminat popor de pe lume».

«Domnii boici venetici o știu aceasta. Domnii boici venetici știu și aceea, că limba romînească se trage dela cea mai

vestită limbă de pe lume, adecă dela limba latinească, și că noi Rominii împreună cu frații noștri Franțuzi, Italiani, Spanioli și Portugezi sintem cea mai strălucită și mai mare familie de popoare din Europa, fiind la un loc aproape 150 milioane de suflete. Domnii, cari ne fac țigani și zic că cei ce vor grăi românește, au să steie ca cinii la ușa raiului, fac păcatele cele mai grele, batjocurind astfel *dreptatea dumnezească*, înaintea căreia toate limbele pământului au asemenea drepturi. Domnii aceia calcă în picioare și *articolul 19 al legii împărătești din 21 Decemvre 1867*, înaintea căruia toate limbile împărăției Austriei încă au asemenea drepturi. Dar ce li pasă domnilor acestora de toate acestea? Ei anume vreau să prefacă *adevărul* curat ca lumina soarelui în *intuneric*, ei anume aruncă cu glod în *mărgăritarul cel strălucit al limbei noastre*, de oarece ei știu prea bine că dacă țărani români din Bucovina își vor perde limba, atunci își vor perde și școala și biserica și toate averile și drepturile și acestea bunuri vor trece în minile lor».

«Cît timp Rarancea a fost sat romînesc, oamenii de acolo nu și-au perdut legea strămoșească; dar' îndată ce s'a rusit, Romîinii rusiți Rărănceni au trecut la *mie*. Iată, fraților săteni, o pildă îngrozitoare, că satele noastre ce se rusesc, sînt în primejdie de a perde pînă și *credința în Dumnezeu!*»

«O, și multe sate romînești s'au rusit la noi în răstimpul de peste 100 de ani, de cînd ne aflăm la împărăția Austriei. Stănești, Călinești, Bobești, Căbești, Cuciurmic, Mămăiești, Rarancea, Hlivești, Orăzeni, Toporăuș, Gavrilești, Zopeni și încă alte multe sate au fost odinioară curat romînești, iar astăzi—spre marea noastră daună—sînt rusești. Prin acestea sate au venit galițieni goi, flămînzi, necăjiți ca vai de dinșii, căutîndu-și pînea de toate zilele. Fiind ei foarte nătîngi și întînați pentru limba lor rusască, țărani romîni au început a vorbi cu dinșii numai rusește, și-au perdut deci limba romînească și așa perdute sînt pentru noi și satele acelea. Astfel treaba a ajuns așa de departe, că Rutenii sînt azi în Bucovina 239 mii, iar noi Romîinii numai 190 mii, și Moscalii au tipărit 10 porunci, împărăștiindu-le prin multe țări și zicînd în porunca a treia, că o parte a Bucovinei are să fie a lor».

«E deci timpul, fraților săteni, să vă treziți și să nu vă mai perdeți *limba romînească*, căci, precum vedeți, primejdia este foarte mare».

«Noi cu multă amărăciune am băgat de samă că unii din voi cu un hargat rus, cu un păzitor de noapte rus, cu Jidani, cu o moașă ruscă ori cu alți ruși vorbesc numai rusește. Am mai băgat de samă că dacă se află un Rus între 10, 20 de Romîni, Romîinii hodorogesc cu dînsul numai rusește. Vă 'ntreb, dacă s'ar duce unul din voi la Galiția și ar vorbi romînește, oare Rușii de acolo v'ar răspunde în limba voastră? Doamne ferește! Deci și voi, fraților, trebuie să vă incumîntiți numai de cît, trebuie să graiți cu Rușii, cu Jidani și cu toți străinii din satele voastre *numai romînește*, căci limba e azi sufletul unui

popor și dacă vi-i dragă viața voastră și a copiilor voștri, dragă trebuie să vă fie și limba românească. Pentru dinsa voi trebuie să fiți de acum înainte *nătîngi și înținați*, cum sînt Rușii pentru limba lor».

«Dacă limba românească a fost păstrată cu atîta tărie de strămoșii noștri în timpul cel amar de o mie de ani al popului selbaticilor, voi să n'o puteți păstra aztăzi, cînd aveți dreptul împărătesc din articolul 19 al legii din 21 Decemvrie 1867? Nu tăceți dară, cînd cineva vă batjocurește limba, ci apărați-vă cu articolul 19 și batjocurile spuneți-le preoților sau învățătorilor voștri, ori puneți-le pe hîrtie și trimiteți-le la «Revista politică» în Suceava! Tipărindu-se ele acolo și citindu-le noi Rominii luminați, pe batjocuritorii *limbii* românești îi vom trage la răfuială și ne vom plînge până și la *prea luminatul nostru împărat*, a cărui dorință și voință este, ca limba noastră să fie ținută în cinste, iar nu batjocurită».

«Și ca să vă cinstiți, fraților, voi singuri limba, trebuie să grațiți românește nu numai cu toți străinii de prin satele voastre, ci și cu *preoții, învățătorii și scriitorii voștri sătești, cu damniul de prin toate diregătoriile și cancelăriile, mai pe scurt cu toată lumea din Bucovina. Asemenea grijiți, ca toate scrisorile, ce le faceți, să fie scrise numai în limba românească*. Nu voi trebuie să știți limba domnilor, ci ei trebuie să știe limba voastră. Nime pe lume n'are dreptul să vă silească a grai în limbi străine, și dacă ați grai, ușor a-ți putea ave pagube foarte mari și iată cum: Se întimplă bunăoară că pică o năpaste pe capul unui Român și el este pirit la criminal. Românul acela poate știe grai, cum se zice «*rupe-taie*» într'o limbă străină, în care graiește și judecătorul. Acum dacă n'are el atita minte să zică: *Domnule judecător, eu știu numai românește!*—apoi prea ușor se poate întimpla, ca la protocol Românul să se incurce cu limba străină și așa să-și incurce și treaba, fiind pedepsit bănește ori cu închisoare. Să luăm altă pildă: Un Român vrea să-și facă un contract, un testament ori altă scrisoare. Făcîndu-i cineva scrisoarea în limbă străină, el n'o înțelege și așa de multe ori o pățește foarte rău. Vă zicem dar' încă odată, fraților săteni romini, *limba rominească este un drept d' mnezeesc și împărătesc, păziți-o, păstrați-o, apărați-o, cinstiți-o, că numai așa și voi veți fi păziți, păstrați, apărați și cinstiți de Dumnezeu și de oamei!*»

«Însă ca să impliniască *poporul român din Bucovina vîia lui Dumnezeu, adecă ca să crească, să se înmulțiască și să stăpînească pămîntul strămoșesc, pe care locuiește de 1800 de ani*, voi, fraților săteni, pe lingă păstrarea ca ochii din cap a limbii românești, trebuie să purtați grijă neadormită încă de două lucruri, anume de *păstrarea moșiiilor voastre și de trimiterea copiilor voștri la școală ori la meșteșuguri*. Este lucru prea învederat că un popor fără de carte e așa de nonorocit ca un om cu totul orb. Și este iarăși lucru prea înțeles că un popor, ca-

re-și vinde moșia, își vinde pinea de toate zilele și hrana copiilor, și vine o vreme, cind el trebuie să piară».

«**Viata voastră, fraților, este așa dară: Limba românească, moșia românească și școala românească. Păziți acestea trei odovre cu muncă și trezie neconținută și Dumnezeu va fi cu voi!**»

«Încă citeva cuvinte, apoi sfîrșim. Avem știre că la anul au să meargă comisari prin satele Bucovinei, ca iar să numere toate sufletele din întreaga țară. Lucrul acesta este de *foarte mare însemnătate*. E dară de lipsă, fraților, ca și voi să vă pregătiți. Pregătirea nu-i grea: Cind veți fi chemați înaintea comisarului și el v'ă întreba «*cum vorbești ori de ce nație ești?*» —atunci fiecare din voi cu fală și cu mîndrie să răspundă: *Romînește vorbesc, sînt Român!* Puneți-vă dar cu toții la cale, sfătuiți-vă de pe acum, ca nici un suflet român din Bucovina să nu se piardă la numărarea poporului din anul 1890, nici un Român să nu grăiască cu comisarul împărătesc în limbi străine, și așa din greșală să fie scris și numărat la o nație sau la un neam străin. Dreptatea aceasta o cere *prea luminatul nostru împărat*, căutați s'o împliniți numai de cît spre binele vostru și spre bucuria *Maiestății Sale!*»

Relativ la limbă am mai publicat în «Gazeta Bucovinei No. 43 ex. 1892» «*Hărtii vechi*» (trei zăpisiuri), în No. 58 «Sfaturi practice culese din istorie», în No. 83 și 86 „Hărtii vechi“ (date mie de d. baron Eudoxiu Hurmuzachi în scopul citirii și publicării), în No. 85 «Hărtii vechi», în No. 3 ex. 1903 foița «O convenire socială», în No. 7 „Victima a două bilete de prezentare“. Acelea bilete reale cu numerele indicate precis, erau ale mele, căci încă din 1902 începusem lupta cu poșta din Cernăuți din cauza denegării recuzitelor poștale în limba romină. Iată dovada:

No. 6878 ex. 1892. S.-Sale d-lui Constantin Morar, paroh(?) gr. or. în Cernăuți. Despre plîngerea dv. dată aice la protocol în 22 l. c. sinteți înștiințat că, conform cu cercetările făcute, proviziunea biletelor de prezentare tăjate și tipărite romînește cu părere de rău și din întimplare se finise în 22 l. c., de acea respectivul oficiant postal, la moment, n'a fost în stare să vă dea un bilet de prezentare cu tipăritură romînească. Ca în viitor să nu se mai repețiască astfel de inconveniente, se iau intru una dispozițiunile de lipsă. Biletul de prezentare se înapoiază. Cernăuți 27 Iulie 1892. Pentru directorul superior i. r. al poștei: Lichtendorf.

La 1 Ianuarie 1904, deși ca candidat pentru postul de paroh la biserica s. Paraschiva stam foarte rău în ochii celor de la putere, totuși împreună cu cantorul meu Mihai Beuca și cu eclezierul Ioan Hlușcu am fost *primii* din Cernăuți cari ne-am luat salarele cu chitanțe scrise în limba romînească. Aceasta mi-a spus-o nepotul meu Constantin Ciocoiu, care cu urechile sale a auzit în localul ospătarului Paczynski, cum licuidatorul

Brettner s'a exprimat cătră profesorul Isidor Worobkiewicz, zicind: Astăzi am primit primele chitanțe scrise în limba română dela preotul dela s. Paraschiva și dela cantorul și eclezierul său! Anunțările făcute în limba română la guvern din partea filialei din suburbia Cernăuțului, Clucucica a Societății doamnelor romine, prezidată de soția mea, și din partea cabinetului de citire «Lumina» din Clucucica, prezidat de mine, le duceam—după cum era ordinul—în persoană la biroul prezidial al guvernului.

Intr'o seară din 1895 mă întâlnesc în localul Societății pentru cultură și literatură cu amicii Socoleanu și Halip, și ei îmi spun că comitetul societății politice «Concordia» a decis să publice un apel relativ la apărarea drepturilor limbei noastre, dar să'l adreseze numai preoților. I-am conjurat în tot chipul să împedice acest lucru scirbos, cu care ne-am fi făcut de ris înaintea lumii, și să îndemne pe comitetul Concordiei, sau să adreseze acel apel cătră toată suflarea românească din Bucovina, pentru care limba e *bonum commune*, sau să suprimе apelul cu totul. Comitetul Concordiei m'a învitat și pe mine la proxima sa ședință, deși nu eram membru, și m'a însărcinat cu stilizarea apelului în senzul meu. Iată-l întoamăi așa, cum l'am compus și cum s'a publicat în fruntea gazetei Bucovinei No. 85 ex. 1905:

A P E L

Fraților Români bucovineni!

Este fapt istoric deplin documentat⁴⁾, că dela anul 1774 pînă la finea primului deceniu al secolului prezent, afară de limba germană, care se folosea numai în trebile interne ale oficiilor împărătești, *romîneasca a fost singura limbă*, în care s'a administrat țara noastră. Însă încorporarea cu Galiția dela 1786—1848, urmată de o sistematică persecutare a limbei romine, a cauzat naționalității noastre dezastre, ale cărei funeste urmări le vedem și astăzi prin unele comune, unde spre exemplu întâlnim țărani cari acuma numai rugăciunile le mai spun romînește. Astfel trecutul și prezentul ni sint martori vii, că neglijarea limbii noastre a fost și este cauza celei mai mari și mai dureroase rane de pe corpul nostru național. Deci la vindecarea acestei rane mortifere datorî sintem noi toți Romînii bucovineni să aplicăm remediile necesare cu insistența, ce o reclamăm mîntuirea corpului nostru național de pericolul morții. Remediu cel mai sigur ni este garantat prin legea fundamentală de stat din 21 Decembrie 1867 (f. l. j. Nr. 142), anume prin articolul 19 care zice: «*Toate popoarele imperiului sînt egal îndreptățite și fiecare popor are dreptul nealienabil la conservarea și cultivarea naționalității și a limbii sale*. Egala îndreptățire a tuturor limbilor țării în școală, oficiu și în viața publică statul o recunoaște. În provinciile, unde locuiesc mai multe națiuni, școalele publice

4) Vezi documentarea în: Părți din istoria Romînilor bucovineni, Cernăuți 1893, pag. 15—24.

au a fi astfel întocmite, ca fiecărei națiuni, fără a fi silită a învăța a doua limbă a țării, să i se pună la dispoziție mijloacele necesare pentru dezvoltarea în limba sa proprie».

Relativ la chestia, ce ne preocupă, am mai putea cita și enunțiațiuni pozitive făcute de sacrata persoană a Monarhului, precum și ordinațiunile ministeriale respective date special pentru Bucovina, însă articolul 19 al legii citate vorbește atît de clar, încît și cel mai simplu om trebuie să înțeleagă, că exercitării dreptului limbii noastre nu i se poate pune absolut nici un impediment. Și impedimente totuși i se pun *de facto*, dară pe bază cu totul arbitrară.

Iată motivul, care îl îndeamnă pe comitetul societății politice „Concordia“ **de a apela la toată suflarea romînească din Bucovina**, ca să perzistăm toți și fiecare la respectarea dreptului nealienabil în scris și cu graiul viu *absolut în toate afacerile vieții publice și private*. Apelăm și rugăm în special să stăruie toți membrii națiunii noastre energic și solidar, ca limba romînească să-și ocupe dreptul său legal în toate actele și corespondențele oficiilor comunale și parohiale în toate actele și răspunsurile primite dela oficiile publice ale țării, în toate actele, corespondențele și scrisorile de caracter privat, în toate tipărișurile cu caracter de publicitate, cum sînt hiruile postale și formularele de tot felulul. În chestia vitală a limbii să nu bagatelizăm nici un incident, fie el cît de mic. Asalturile, ce se dau în timpul mai recent din atitea părți asupra limbii noastre, trebuie să ni deschidă ochii la fiecare, că tocmai aceasta este forăreața, în care se află ascuns cel mai scump tezaur al vieții noastre naționale. În acest punct *solidaritatea noastră trebuie să și ajungă culmea*.

Fraților Romîni bucovineni

Dacă străbunii noștri, cum zice Bonfiniu, între barbari trăind, s'au luptat mai mult pentru *integritatea limbii de cit a vieții*, noi, cari stăm pe terenul solid al celei mai stricte legalități, să șovăim sau chiar să ne tupilăm în dosul amăgirilor? Atunci istoria ne-ar stigmatiza cu drept meritatul epitet de *sinucigași!* Înainte deci, fraților, solidar înainte! Cînd e vorba de lupta pentru drepturile limbii noastre, gîndul la viitorul neamului nostru să ni zguduie inimele ca un fior sfînt și prin creeri să ni fulgere cuvintele: *Etsi fractus illabatur orbis, impavidum me ferient ruinae!*

Comitetul societății politice „Concordia“.

Toate articolele despre limbă din primii trei ani și jumătate ai „Deșteptării“, afară de două scrise de d. Dr. Constantin Hurmuzachi, sînt productul meu, și mult m'au însuflețit la lupta aceasta și două exemple din trecutul nostru trist, anume raportul din 1848 adresat conzistoriului de protopopol din Bósancea Lazar Grigorovici (vezi: *Culturhistorische Skizzen*, pag.

147—149), apoi clasica adresă a lui Alecu Hurmuzachi din 14/26 Martie 1862 către episcopul Eugenie Hacman (Ibid. pag. 192—206), precum și exemplul viu al mult veneratului meu profesor universitar Dr. I. G. Sbiera.

*

Din luptele pentru limbă, ce le-am avut după strămutarea mea în 1896 dela Cernăuț la Pătrăuț pe Suceava, induc aici numai două cazuri:

În anul 1900 răposatul licuidator Hohenthal dela perceptoria din Suceavă îmi refuzase primirea unei chitanțe în limba romină. Am adresat deci ministeriului de finanțe jalba următoare scrisă pe o coală înjumătățită, anume pe prima jumătate textul romînesc, pe a doua, ca de curtuazie, traducerea acelui text în nemțește și rubrum curat romînește:

Inalte Ministeriu i. r. de finanțe!

Respectuos subsemnatul paroh gr. or. din Pătrăuț pe Suceava în Bucovina se simte necesitat a se tîngui contra liquidaturii onorabilei perceptorii i. r. din Suceava, anume din cauza următoare:

Respectuos subsemnatul posedă, în calitatea sa de paroh, obligațiunea de stat ddtto Viena 1 August 1890 No. 161402 pe suma de 450 fl. drept preț de răscumpărare pentru locuri cedate din sesia parohială în scopul construirii căii ferate, și e avizat a lua interesele de la această sumă în două rate semestriale de cîte 18 cor. 90 bani dela onorabila perceptorie i. r. principală din Suceavă.

Fiind limba rominească în Bucovina limbă a țării, respectuos subsemnatul, bazat pe respectivele stipulațiuni legale, a crezut că își poate lua interesele amintite cu chitanțe scrise în limba rominească. Pe astfel de chitanțe onorabila perceptorie numită i-a și dat acelea interese pe anul 1899 de facto și fără nici o pedică. Dară chitanța acuză aice fu respinsă de licuidatură în 1 Martie 1900 cu observarea, că ea e menită pentru Viena, prin urmare trebuie scrisă în limba germană.

Contra acestei proceduri ilegale respectuos subsemnatul roagă să i se ofere scutul legal.—Pătrăuț pe Suceavă în 8 Martie 1900 (Iscălitura).

La jalba aceasta am primit rezoluția direcției de finanțe No. 413 / 1900 ddtto Cernăuț 30 Martie 1900: Cucerniciei Sale d-lui Constantin Morariu paroh gr. or. în Pătrăuț pe Suceavă. Relativ la jalba S-tale din 8 l. c. adresată ministeriului i. r. de finanțe, că perceptoria din Suceavă de aceia nu voește să primească chitanța alăturată pe 18 coroane 90 bani drept interese ale obligațiunii ddtto Viena 1 August 1890 No. 161402 pe suma de 450 fl., pentru că ea e scrisă în limba rominească, *perceptoria numită capătă întru una ordin să primească și să trateze chitanța oficios, intru cît primirea ei fu refuzată numai din motivul că e scrisă în limba rominească.*

(Iscălitura nelegibilă).

Cazul al doilea :

În 5 August 1901 comuna mea parohială m'a ales preșident al consiliului școlar local în locul simplului cărturar Ioan Solonariu, pentru care învățătorul superior local G. Nicoară purta toate scrisorile oficioase în limba germană. Consiliul școlar județean din Suceavă mi-a întărit alegerea și m'a numit și inspector școlar în loc. De la 18 Septembrie până la 30 Noiembrie 1901 am adresat consiliului școlar județean 9 rapoarte scrise în limba română și ele au fost primite fără nici o obiecțiune. Dar la rapoartele mele din 3 Decembrie 1901 No. 22 și din 10 Decembrie 1901 No. 25 consiliul școlar județean a adresat celui local de aici scrisoarea din 16 Decembrie 1901 No. 4175, provocându-l să poarte *corespondența oficioasă exclusiv în limba germană*.

La aceasta consiliul școlar local a răspuns așa :

„Nr. 27 ex. 1901. Onorabile consiliu școlar i. r. districtual ! În urma emisului din 16 Decembrie 1901 Nr. 4175 subsemnatul consiliu școlar local raportează, că în ședința sa din 31 Decembrie 1901 a decis, conform cu protocolul ședinței, precum urmează : „*Se hotărăște cu unanimitatea voturilor, ca corespondențele și toate scrisorile consiliului școlar local să se poarte în limba română, de oare-ce majoritatea membrilor acestui consiliu nu cunoaște altă limbă, și fiind-că este temei și în articolul 19 al legii fundamentale de stat din 21 Decembrie 1867 f. l. i. Nr. 142*” (urmează iscăliturile manuproprii alor 5 membri).

Cu toate acestea consiliul școlar județean sau districtual a cercat să impue celui local încă odată limba germană, și atunci consiliul ș. local s'a deplins mai departe așa :

„Nr. 10. Înalte Ministeriu i. r. al cultelor și instrucției ! În comuna rominească Pătrăuț pe Suceavă din Bucovina consiliul școlar local a funcționat dela început mai mult după nume decit după trebuințele comunei și s'a folosit, conform cu datina, de limba germană atît la alcătuirea concluziilor sporadice cît și în comunicațiunea cu alte autorități. Datina aceasta s'a străplîntat pînă în timpul mai nou, fără să se considere că chiar președintele consiliului școlar local nu cunoștea limbă germană și prin urmare, deși el era responsabil pentru corespondențele emise, totuși de multe ori nu-și era conștiut, ori de alcătuirea în scris a concluziilor consună de facto cu cuprinsul lor».

«Progresînd cultura școlară în poporațiune, în timpul mai nou au ajuns a fi membri ai consiliului școlar local bărbați, cari deși știu scrie și citi, totuși, din cauza mărginirii acestei științe a lor numai la cultura școlară poporală, o pot aceasta numai în limba română. Pentru a înlesni și acestor membri ca să se informeze din protocolalele ședințelor și din celelalte referate, consiliul școlar local, bazîndu-se pe drepturile garantate tuturor civilor austriaci prin legile fundamentale de stat și prin urmare și pe dreptul de a se folosi în oficiu și în școală de limba sa proprie (legea fundamentală de stat din 21 Decembrie 1867 f. l.

i. No. 142), s'a decis să se folosească de limba romină și în comunicația scrisuală în afară cu atîta mai mult, cu cît în genere se folosește numai de această limbă. În urmarea acestei deciziuni consiliul școlar local a și înaintat consiliului școlar i. r. districtual din Suceavă mai multe referate în limba romină, cari au fost primite fără pedică și tratate oficios. Dară în contra a toată așteptarea și în contradicere cu legile fundamentale de stat consiliul școlar local a primit emisul consiliului școlar i. r. districtual ddtto Suceava 16 Decemvre 1901 No. 4175 (ut copia subt 1), după al cărui cuprins consiliul școlar local fu provocat de a se folosi de aice înainte în corespondența oficioasă exclusiv de limba germană.»

«Stînd pe bază legală și pentru a spulbera și umbra suspițiunii de șovinism pretextat de unele persoane din Bucovina atît de adese ori fără nici un motiv, consiliul școlar local a decis unanim în ședința sa din 31 Decemvre 1901 să se folosească în tot și în toate de limba romină și prin urmare a raportat în limba romină și la emisul amintit prohibitiv al consiliului școlar i. r. districtual din Suceavă. În urma acestui raport consiliul școlar i. r. districtual a poroncit să i se trimită protocolul despre hotărîrea ședinții citate și consiliul școlar local a și corespuns acestei porunci.»

«Cu emisul consiliului școlar i. r. distr. din Suceavă ddtto 15 Iulie 1902 No. 2296, intimat în 20 Iulie a. c. i s'a poroncit din nou consiliului școlar local, drept învățătură, în contra a toată așteptarea și în contradicere cu legile fundamentale de stat, de a se folosi în comunicația oficioasă cu alte autorități și oficii, mai ales însă în scrisorile și referatele sale cătră autoritățile preposite exclusiv de limba germană, ca limbă valabilă în internul oficilor și a se conforma stricte cu această poruncă întemeiată pe un emis al consiliului școlar i. r. al țării din 5 Iulie 1902 No. 3580, care să-și afle motivarea în emisul ministerial din 4 Iulie 1860 No. 2166, respective în emisul ministeriului de stat din 9 Decemvre 1860 No. 2860 (ut copia subt 2).»

«Prin porunca aceasta respectuos subsemnatul consiliu școlar local se simțește nu numai împedecat în activitatea sa, de oare-ce în lipsa unui membru, care ar știe temeinic limba germană ar trebui să-și îngrijească corespondența în afară cu ajutor străin, ci se simțește și scurtat în dreptul garantat prin legea fundamentală de stat, din care cauză el aduce jalba aceasta și cere ajutor în contra emisului consiliului școlar i. r. districtual din 15 Iulie 1902 No. 2296 etc...»

Rezoluție la această jalbă n'a venit pînă în ziua de azi și nici n'a mai veni.

Din cele spuse rezultă foarte clar că dreptul respectării limbii țî'l afli în Bucovina *numai decît*, dacă îl cauți. Dară pe cînd scriu acestea șire, iată ce citesc în „Gazeta Bucovinei“, numărul cel mai recent (19) din anul curent într'o corespondență intitulată „*Limba noastră în oficii*“: „Unii nu voiesc să se folosiască de

limba maternă în corespondența cu oficiile publice pentru-că se tem că vor fi preferați la avansare, alții se tem că li vor căde copiii pela examene, alții că după terminarea studiilor nu vor fi primiți în vre-un oficiu. Țăranul, care nu se teme de nime, n'o face aceasta pentru-că nu-și cunoaște drepturile și cei cari le cunosc nu'l instruiesc. Rezultatul e... că noi suntem priviți de străini în țara noastră, că țăranul român e tratat peste tot locul neomeneste, copiii noștri nu mai află loc în oficiile publice, numirile geografice s'au schimonosit cu totul, țara și-a pierdut caracterul național de odinioară și poporul nostru se desnaționalizează pe zi ce merge. În scurt am pierdut aceea, ce am avut mai scump..... Înainte de câteva săptămîni am intrat în discuție cu un ampoiât administrativ dela prefectura din Gura-Humorului. Făcîndu-i între altele observarea că de bună samă îi face greutăți limba romină, el răspunse că de loc, de oare-ce nici nu se observă că districtul Gura-Humorului ar fi rominesc, căci nici cînd nu i s'a întimplat să capete vre-un act scris în limba romină și astfel încă n'a fost constrîns din partea nimăruia să facă vre-un raport rominește. Mai observă ampoiatul că poporul din Bucovina și mai cu samă cel român n'a ajuns încă nici pe departe să-și cunoască drepturile, prin urmare nici nu știe că ar pute să se folosiască în corespondența sa cu oficiile publice de limba sa maternă. În fine aminti că poporul român trăiește în buna credință, că țara e nemțească și toată corespondența oficioasă are să se poarte în limba germană".--Afirmînd mai departe corespondentul cu tot dreptul că „*mai cu samă inteligența romină*” e vinovată de păcatul acesta și mai citînd el dispozițiunile legale respective, încheie în fine așa : „Este deci și substratul legal ce ni'l oferă însăși administrația, care ni dă posibilitatea de a vede respectată în toate limba noastră din partea autorităților publice—dacă vom respecta-o noi înșine. N'avem decit să ne bazăm pe ordonanțele citate și astfel vom cîștiga respectul limbii romine, vom recîștiga caracterul național al țării și locuri prin toate oficiile pentru copiii noștri, vom scoate omida străină din țară, vom deveni stăpîni la noi acasă și vom ocupa locul de frunte ce ni se cuvine“.

Da, așa ar trebui să fie, dacă ne fîlim cu emfază că suntem fii ai Romei, strănepoții lui Muciu Scevola și ai lui Traian și avem șapte vieți în pieptul de aramă—dar...

C. Morariu.